

Zašto je STO važna za EU i svetsku trgovinu uopšte?

PREDRAG BJELIĆ

Jun 2017

- Koliko god velike i razvijene bile nacionalne privrede, one ne mogu da se uspešno razvijaju bez međunarodne trgovine. Međunarodna trgovina im obezbeđuje izvor za sirovine koje im nedostaju, ali i tržište za plasman viškova proizvoda koje proizvode. Što znači da što je zemlja manja, to je značaj međunarodne razmene za nju značajniji, te stoga one moraju biti otvorene za svetsku privredu.
- Kroz svoja pravila Svetska trgovinska organizacija daje osnovne principe trgovinske saradnje država i čini da se ona odvija na stabilan i predvidljiv način, te omogućava da se svi trgovinski sukobi država završe mirno. Zemlja koja je članica STO mora biti tretirana kao ravnopravni partner u međunarodnim trgovinskim pregovorima, sa istim glasom i bez diskriminacije u pogledu korišćenja svojih prava.
- Evropska unija je članica STO, kao i sve njene članice pojedinačno, ali budući da postoji jedinstvena spoljnotrgovinska politika u Evropskoj uniji, sve članice Unije su dužne da u Svetskoj trgovinskoj organizaciji zastupaju stavove te politike. Članstvo u ovoj organizaciji je izuzetno bitno za EU, pošto ona sve trgovinske odnose sa najznačajnijim privredama u svetu, SAD, Japanom, Rusijom, Kinom i sličnim, reguliše isključivo kroz Svetsku trgovinsku organizaciju.
- Svaka članica STO mora da prilagodi svoje spoljnotrgovinske propise njenim pravilima. Primer je Sporazum o carinskom vrednovanju, čija primena ne dozvoljava carinskim službama država članica STO da zloupotrebljavaju carinsku proceduru za podizanje carinskih dažbina. Zbog ovakvih sporazuma EU i insistira da su zemlje članice STO pre nego što se učlane u EU. Drugim rečima, EU podrazumeva da sve njene članice primenjuju opšta pravila međunarodne trgovine, i da poseduju određeno iskustvo.

Sadržaj

- 1. Značaj međunarodne trgovine i razvoj međunarodnih trgovinskih odnosa 3**
- 2. Kako funkcioniše međunarodna trgovina danas.
Globalni proizvodni lanci i globalizacija svetske privrede 4**
- 3. Stvaranje Svetske trgovinske organizacije i način njenog funkcionisanja 5**
- 4. Značaj Svetske trgovinske organizacije za Evropsku uniju 6**

U svetu danas globalnu trgovinu često napadaju populistički, tvrdeći da su jedan od uzroka ekonomske stagnacije nacionalnih država. Međunarodne organizacije kao što su Svetska trgovinska organizacija (STO) i Evropska unija (EU) se u njihovim diskursima često predstavljaju kao instrumenti koji štete interesima nacionalnih država, bilo velikih (npr. SAD), srednje veličine (npr. Poljska) ili relativno malih (npr. Mađarska). Neki od njih čak dovode u pitanje samu međunarodnu trgovinu kao vrednost. Međutim, polazna stanovišta koja populistički zastupaju su često veoma pojednostavljena i ne odgovaraju realnosti modernih međunarodnih odnosa i globalne ekonomije.

Ovim papirom želimo da ukažemo na značaj Svetske trgovinske organizacije kao centralne i najznačajnije globalne institucije u ovoj oblasti. Razmotrićemo razvoj međunarodnih trgovinskih odnosa, i razloge zbog kojih je STO osnovana. Poseban naglasak biće stavljen na prirodu međunarodne trgovine danas, i razloge zašto je STO neophodna kao institucija koja ju reguliše. Na posletku, ukazaćemo na razloge zbog kojih se EU insistira da sve njene članice budu istovremeno i članice u STO.

Značaj međunarodne trgovine i razvoj međunarodnih trgovinskih odnosa

Međunarodna trgovina je vekovima bila izvor resursa, zarade, novih tehnologija, ali i novih ideja, kulturne razmene i razumevanja između država. Međunarodnu trgovinu su često prekidali ratovi i drugi politički sukobi, i često je bila zloupotrebljavana u političke svrhe. Ali države su itekako dobro shvatale da je međunarodna trgovina izvor razvoja i obilja, a da sukobi mogu doneti samo kratkoročne koristi dok na dugi rok znače razaranje i stagnaciju razvoja.

Koliko god velike i razvijene bile nacionalne privrede, one ne mogu da se uspešno razvijaju bez međunarodne trgovine. Međunarodna trgovina im obezbeđuje izvor za sirovine koje im nedostaju, ali i tržište za plasman viškova proizvoda koje proizvode. Što je zemlja manja, to je značaj

međunarodne razmene za nju značajniji, stoga one moraju biti otvorene za svetsku privredu.

Kako bi uvele red i stabilnost, ali i predvidljivost u međunarodnu trgovinu, države su počele da uređuju ovu oblast raznim poveljama, zakonima, uredbama i slično. Ali pošto je međunarodna trgovina transnacionalna privredna aktivnost, odnosno aktivnost koja prevazilazi granice država, one su morale da počnu da saraduju kako bi zajednički i jedinstveno regulisali odvijanje ove globalne privredne aktivnosti. Jedan od najznačajnijih dokumenata srednjeg veka na prostorima Balkana, Povelja bana Kulina, napisana je sa ciljem regulisanja statusa i privilegija dubrovačkih trgovaca na teritoriji srednjovekovne bosanske države.

Države su najpre zajedničkim naporima regulisale međusobnu trgovinu bilateralnim trgovinskim ugovorima. Posebno je značajan period kada su države u okvirima bilateralnih trgovinskih ugovora počele da recipročno razmenjuju značajne trgovinske ustupke (povlastice), preko klauzule najpovlašćenije nacije, koja je bila sastavni deo ovih ugovora. Međutim, u početku su ovi trgovinski ustupci bili uslovljeni, pošto države potpisnice nisu mogle da imaju veće ustupke prema nekim trećim državama (tzv. uslovljena klauzula najpovlašćenije nacije).

Do revolucije u međunarodnim trgovinskim odnosima je došlo 1860. godine kada je potpisan prvi bilateralni trgovinski sporazum koji nije imao uslovljenu klauzulu najpovlašćenije nacije, Kobden-Ševalijerov sporazum. Ovim sporazumom Britanija i Francuska kao potpisnice nisu uslovljavale jedna drugu da osiguravaju da su najpovoljnije tretirani partneri u spoljnoj trgovini, što je otvorilo prostor da Francuska ubrzo potpiše slične sporazume sa većinom ostalih država u Evropi.

Zbog toga 1860. godinu uzima kao godinu u kojoj je začet međunarodni trgovinski sistem. Od tada pa do danas njegov razvoj je neprekidan, a značaj sve veći. Međunarodni trgovinski sistem predstavlja mnoštvo odnosa koji se uspostavljaju između država, bilo da se radi o bilateralnoj saradnji koja traje milenijumima, ili regionalnoj i

multilateralnoj saradnji država koje datiraju iz 20. veka. Pripadnost jedne zemlje međunarodnom trgovinskom sistemu vekovima je značilo da se ona ubraja u red civilizovanih trgovinskih nacija, koje poštuju osnovne principe, pravila i običaje međunarodne trgovine.

Kako funkcioniše međunarodna trgovina danas. Globalni proizvodni lanci i globalizacija svetske privrede

Do velikih strukturnih promena u međunarodnoj trgovini dolazi tokom 20. i početkom 21. veka. Vekovima su se u međunarodnoj trgovini razmenjivali primarni proizvodi (sirovine). Čak i posle industrijske revolucije, kada većina država Evrope dinamično razvija svoje industrijske sektore, i kada se javljaju industrijski proizvodi, oni se ne pojavljuju značajnije u međunarodnoj trgovini sve do 20. veka. Naime, većina zemalja je vodila protekcionističku politiku i štitila razvoj svoje mlade industrije od inostrane konkurencije. Filozofija je bila da se uvoze sirovine i lokalno prerađuju u industrijske proizvode kojima se snabdeva domaće tržište.

Tek potpisivanjem Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade* - GATT), u drugoj polovini 20. veka, razvijene zemlje počinju da snižavaju svoje carinske stope u trgovini industrijskim proizvodima i tada ovi proizvodi se počinju značajnije pojavljivati u strukturi međunarodne trgovine. Već šezdesetih godina 20. veka industrijski proizvodi preuzimaju primat u strukturi međunarodne trgovine od primarnih proizvoda.

Međutim, od polovine 20. veka počinje još jedan značajan tok u svetskoj privredi, a to je sve slobodnije kretanje privatnog kapitala između pojedinih zemalja. Kretanje privatnog kapitala između pojedinih država je bilo nezamislivo sve do kraja 19. veka, pa ga klasične teorije međunarodne trgovine i ne predviđaju kao mogućnost. Prvi firme investitori u inostranstvu su bile nemačke kompanije koje su na taj način nastojale da obezbede sirovine za svoj razvoj. Ali posle završetka Drugog svetskog rata obim kretanja

privatnog kapitala toliko narasta da prevazilazi sve dotadašnje aktivnosti. Glavne firme investitori su bile iz SAD, a njihovo ciljno tržište su bile zemlje Zapadne Evrope i druge zemlje Zapadnog bloka. Raspadom Istočnog bloka 1990. godine kretanje privatnog kapitala postaje globalna pojava, a glavni nosioci tog kretanja su velike kompanije koje globalno posluju.

To je uslovalo da se način industrijske proizvodnje menja, i dolazi do procesa dezintegracije proizvodnog procesa na pojedine faze i zadatke, iz kojih kao rezultat izlaze različiti poluproizvodi. A onda se kroz međunarodnu trgovinu razmenjuju ti poluproizvodi, delovi proizvoda, a proizvodi finalizuju na različitim mestima u svetu. **Ova pojava se naziva Globalni proizvodni lanci.** Klasična statistika spoljne trgovine ne uspeva da registruje tokove efekata ovog globalnog kretanja privatnog kapitala, a indirektni kanal izvoza koji je danas dominantan su domaće prodaje stranih filijala, značajniji od klasičnog toka izvoza.

Svi ovi procesi su u javnosti poznati pod imenom globalizacija svetske privrede. Većini ljudi danas je očigledno da je međunarodna trgovina postala izuzetno značajna privredna aktivnost i da je privredna međuzavisnost između različitih država toliko narasla da države ne mogu da se razvijaju bez pristupa svetskom tržištu. U privrednom smislu globalizacija znači veći obim poslovanja u svetu, bolje iskorišćenje resursa, čija upotreba se optimizuje na svetskom nivou, veći izbor za potrošače i manju ulogu država u regulisanju ovih tokova. U svakoj zemlji se aktiviraju resursi koji su globalno konkurentni, što znači, na primer, da se u razvijenim državama angažman radne snage smanjuje na uštrb korišćenja radne snage u manje razvijenim državama.

Ali sa mnogih drugih aspekata, socioloških, kulturoloških i slično, se mogu sagledati i drugi efekti globalizacije, kao što su stvaranje globalnih kulturnih obrazaca na uštrb nacionalnih, smanjenje zarada pojedinih grupa stanovnika što može voditi u siromaštvo i slično. Neosporno je da globalizacija dovodi do dinamiziranja poslovnih procesa u svetu i da to vodi ka kreiranju dodate novostvorene

vrednosti, koje merimo rastom bruto domaćeg proizvoda, ali pitanje je ko će imati najviše koristi od ovog privrednog buma. Ne treba zaboraviti da u različitim državama postoje različiti sistemi raspodele novostvorenog dohotka. Često veliki udeo stanovnika jedne zemlje ne vidi pozitivne efekte ovakvog privrednog razvoja, ali to zavisi od interne raspodele novostvorene vrednosti u toj zemlji. Jedan loš efekat ovih procesa može se zabeležiti u oblasti očuvanja životne sredine, pošto mnoge firme proizvode ne vodeći računa o preteranoj eksploataciji prirodnih resursa, zagađujući životnu okolinu kroz svoju proizvodnju. Zato je potrebno naći ključ održivog razvoja.

Stvaranje Svetske trgovinske organizacije i način njenog funkcionisanja

Jedan od značajnijih događaja u razvoju međunarodnog trgovinskog sistema bilo je uvođenje multilateralizma u svetske trgovinske odnose 1947. godine potpisivanjem GATT-a. Prvi put se međunarodna trgovina reguliše multilateralnim instrumentom i dogovara između većeg broja zemalja. GATT je zamišljen kao privremeni sporazum, jer je bilo predviđeno stvaranje Međunarodne trgovinske organizacije pedesetih godina 20. veka, ali tada ova institucija nije osnovana zbog sukobljavanja dva bloka u svetskoj privredi – istočnog socijalističkog i zapadnog kapitalističkog bloka. Ali zato je GATT nastavio da postoji sve do 1996. godine i daje osnovne principe regulisanja međunarodne trgovine u zapadnom bloku. Osim osnovnih principa, GATT je organizovao osam runda multilateralnih trgovinskih pregovora, gde su sve strane ugovornice GATT-a razmenjivale spoljnotrgovinske povlastice koje su važile za sve njih. SFR Jugoslavija je bila jedina socijalistička zemlja koja je bila strana ugovornica GATT-a, i to od 1966. godine. Ona je bila veoma značajan deo GATT-a i učestvovala u mnogim organima i pregovorima u okviru ovog sporazuma.

GATT je prema nekim procenama uspeo da snizi carine u međunarodnoj trgovini industrijskim proizvodima za 10 puta u odnosu na polazni nivo iz 1947. godine. Uspešnost

ovog sporazuma krunisana je stvaranjem Svetske trgovinske organizacije 1. januara 1995. godine. STO predstavlja konačnu fazu razvoja i institucionalizaciju međunarodnog trgovinskog sistema. GATT je 1994. godine izmenjen i razrađen, i kao takav postao je sastavni deo sporazuma koje nazivamo STO.

Svaka država ili zasebna carinska teritorija koja ima autonomiju u kreiranju spoljnotrgovinske politike može postati članica STO pod uslovima koje dogovori u pregovorima sa članicama STO (član XII Sporazuma o osnivanju STO). Opšti principi međunarodne trgovine danas su upisani u statut STO. Zemlja koja je članica STO mora biti tretirana kao ravnopravni partner u međunarodnim trgovinskim pregovorima, sa istim glasom i bez diskriminacije u pogledu korišćenja svojih prava. Na primer, bez opravdanih razloga jedna članica ne može blokirati trgovinu drugih članica zatvaranjem svojih granica i slično, kako je to Hrvatska učinila Srbiji 2015. Svakom investitoru je važan signal da li je zemlje u koju planira da investira članica STO, pošto to znači da ona ima adekvatan pravni okvir i uređenu saradnju sa drugim državama.

Najznačajniji segment Svetske trgovinske organizacije su principi i pravila koja regulišu osnove odvijanja međunarodne trgovine. Pod okriljem STO postoji set sporazuma koji definišu kako se procedure u međunarodnoj trgovini odvijaju. Svaka članica STO mora da prilagodi svoje spoljnotrgovinske propise ovim pravilima. Primer je Sporazum o carinskom vrednovanju, čija primena ne dozvoljava carinskim službama država članica STO da zloupotrebljavaju carinsku proceduru za podizanje carinskih dažbina. Zbog ovakvih sporazuma EU insistira da su zemlje članice STO pre nego što se učlane u EU. Drugim rečima, EU podrazumeva da sve njene članice primenjuju opšta pravila međunarodne trgovine.

Važan segment Svetske trgovinske organizacije su i trgovinske koncesije koje su njene članice razmenile i koje sačinjavaju međunarodni trgovinski režim pod nadzorom STO. Od država koje žele da se učlane u STO se zahteva da daju značajne ustupke u obliku carinskih koncesija

kako bi „platile“ svoju ulaznicu u STO. Ovi pregovori o učlanjenju u STO su dugotrajni i veoma složeni i zahtevaju veliku veštinu pregovarača. Države koje su na putu ka članstvu u EU moraju da imaju u vidu da svojim odobrenim carinskim koncesijama ne idu ispod carinskih stopa na koje se EU obavezala u okviru STO. Značaj STO se posebno pokazao tokom svetske ekonomske krize početkom 21. veka, pošto države članice STO nisu smele da povećavaju carinske stope iznad nivoa koji je konsolidovan u STO, čime je potencijalno izbegnut talas trgovinskih ratova.

Značaj Svetske trgovinske organizacije za Evropsku uniju

Mnogi faktori utiču na obim i strukturu međunarodne trgovine, ali jedan od najznačajnijih je udaljenost između zemalja koje trguju. Ovaj faktor se u spoljnotrgovinskoj kalkulaciji pojavljuje u obliku transportnih troškova robe kojom se trguje. To je i jedan od razloga zašto zemlje u susedstvu dosta međusobno trguju. Ali često zemlje koje se nalaze u jednom geografskom regionu dele i bliskost u jeziku, kulturi, ukusima potrošača i slično, što ih čini bližim u svakom pogledu. Zbog toga često dolazi do značajnog stepena liberalizacije u ovim regionima (regionalna ekonomska integracija).

Razvoj regionalne trgovinske liberalizacije razvija se početkom prošlog veka, a najznačajniji model regionalne ekonomske integracije je EU čija temelj nastaje pedesetih godina kroz stvaranje nekoliko evropskih nadnacionalnih zajednica. Iz trgovinskog ugla najznačajniji događaj je bilo stvaranje Evropske ekonomske zajednice 1957. godine. Ova zajednica je uspela da za relativno kratko vreme ukine sve prepreke u međusobnoj trgovini zemalja zapadne Evrope, i postane model na koji su se ugledale regionalne integracije u ostalim delovima sveta, poput Merkosura i Andske zajednice u Južnoj Americi ili Aseana i Evroazijske unije u Aziji. Ova integracija dovela je do značajnog razvoja trgovine u Evropi, što je ubrzalo posleratnu obnovu ratom razrušene Evrope, ali i značajno ubrzalo privrednih razvoj zemlja članica Evropske unije.

S druge strane, procesi globalizacije danas neosporno dovode do koncentracije kapitala i pojave novog vida konkurencije na svetskom tržištu. Zbog toga je neophodno da se nacionalne privrede (a posebno one male) objedinjavaju i stvaraju jedinstvene trgovinske blokove. Zbog toga svi regionu u svetu danas imaju svoje regionalne ekonomske integracije. Evropska unija je najuspešniji model. Ona danas ima i jedinstveno tržište (unutrašnje tržište), ali i jedinstvenu valutu koja se primenjuje na većem delu ovog tržišta. U međunarodnoj trgovini EU istupa kao jedan subjekt, jer poseduje jedinstvenu carinsku teritoriju i jedinstvenu spoljnotrgovinsku politiku. Ona je regionalna ekonomska integracija koja je integrisana na veoma visokom nivou (trgovinski blok), što se vidi i u postojanju Zajedničke spoljnotrgovinske politike (Common Trade Policy – CTP) koju kreiraju isključivo institucije Evropske unije, a ne ministarstva država članica EU. Evropska unija je članica STO, kao i sve njene članice pojedinačno, ali budući da postoji jedinstvena spoljnotrgovinska politika u Evropskoj uniji, sve članice Unije su dužne da u Svetskoj trgovinskoj organizaciji zastupaju stavove unije. Članstvo u ovoj organizaciji je izuzetno bitno za EU, pošto ona sve trgovinske odnose sa najznačajnijim privredama u svetu, SAD, Japanom, Rusijom, Kinom i sličnim, reguliše isključivo kroz Svetsku trgovinsku organizaciju.

Članstvo u STO je veoma značajno za jednu državu, posebno malu i nedovoljno razvijenu privredu, ne samo zbog preferencijalnog režima koji članice odobravaju pod okriljem Svetske trgovinske organizacije, nego i zbog podrške procesu unutrašnjih ekonomskih reformi. Mala zemlja može mnogo bolje da zaštiti svoje trgovinske interese u okviru STO nego u bilateralnim pregovorima sa velikim privredama. Takođe može da stupa u različite interesne grupe u okviru multilateralnih trgovinskih pregovora, kao i da aktivira mehanizam za rešavanje sporova u okviru Svetske trgovinske organizacije ako smatra da su njeni trgovinski interesi ugroženi.

Evropska unija insistira da jedna zemlja bude članica STO pre nego što stekne članstvo u Uniji. U pregovorima o pristupanju EU zemlje

ne mogu zatvoriti poglavlje 30 – Ekonomski odnosi sa inostranstvom ako nisu članice STO i ako nemaju značajan staž u ovoj organizaciji (odnosno moraju da budu članice STO određeni period vremena pre nego što stupe u EU). U pregovorima o učlanjenju u Svetsku trgovinsku organizaciju zemlje kandidati za članstvo u EU moraju voditi računa o spoljnotrgovinskom režimu koji ima Evropska unija. Procesi učlanjenja i u STO i u EU, moraju biti usklađeni. Zemlja kandidat za članstvo u Evropskoj uniji ne može odobravati značajnije carinske koncesije koje bi odstupale od onih koje je dala EU u toku pregovora o njenom učlanjenju u STO, pošto bi se time ponovo pojavio problem koji je Evropska unija imala sa prijemom Estonije 2004. godine. Naime, Evropska unija je morala da odobrava dodatne koncesije u okviru STO, jer je Estonija, koja je postala članica EU, morala da se uskladi sa Zajedničkom spoljnotrgovinskom politikom unije. Ona je morala da u nekim sektorima privrede podigne carinske stope koje je primenjivala, a što je bilo iznad nivoa na kome je Evropska unija vezala carinske stope u okviru Svetske trgovinske organizacije. EU je tada upozorila sve države koje su u proceduri učlanjenja u EU da o ovome vode računa.

Tokom procesa učlanjenja u STO zemlja kandidat za članstvo vodi dve vrste pregovora, jedno su pregovori o pravilima a drugo su pregovori o tržišnom pristupu. U pregovorima o pravilima se definišu propisi koje zemlja kandidat mora da uskladi kako bi bili u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije. Pregovorima o tržišnom pristupu se definiše koje sve trgovinske koncesije zemlja kandidat mora da odobri članicama Svetske trgovinske organizacije kako bi i ona imala kasnije pristup koncesijama koje su već odobrene u ovoj organizaciji. Ovi pregovori se vode bilateralno sa zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije koje su zainteresovane za pristupanje zemlje kandidata, i najčešće tu zemlje ističu konkretne proizvode za koje su zainteresovane u trgovini. Kada se postigne dogovor potpisuje se protokol sa kandidatom, i kao i sa svim zemljama sa kojima se pregovori vode.

Konačno, STO je veoma bitna za EU i u kontekstu globalnog pristupa unije, koji se pre svega zasniva na aktivnom multilateralizmu. EU je najveća trgovačka sila na svetu, te joj kao takvoj u interesu da održi organizaciju koja održava globalnu trgovinu zasnovanu na pravilima i stimuliše međusobnu razmenu.

O autoru ovog izdanja

Predrag Bjelić je profesor međunarodne trgovine na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu gde obavlja funkciju šefa katedre za Međunarodne ekonomske odnose. U svom naučnom radu dosta se bavio Svetskom trgovinskom organizacijom. Angažovan je kao ekspert u WTO i UNCTAD. Član je užeg stručnog tima u okviru Nacionalnog Konventa za pristupanje EU.

Imprint

Friedrich-Ebert-Stiftung | Kancelarija Beograd
Dositejeva /51/1 11000 Beograd

Odgovorna osoba:
Ursula Koch-Laugwitz | Direktorka, Regionalna kancelarija za Srbiju i Crnu Goru
Tel.: ++381 (11) 3283 271 | Fax: ++381 (11) 3283 285
www.fes-serbia.org

Narudžbina publikacija:
info@fes-serbia.org

Svaka dalja komercijalna upotreba sadržaja zabranjena je bez prethodne pismene saglasnosti fondacije Friedrich Ebert.

Stavovi izneti u ovoj publikaciji ne izražavaju nužno stavove fondacije Friedrich Ebert ili stavove organizacije u kojoj je autor zaposlen.